

ФУНДАТОР ЕПОХИ БІОХІМІЇ

**Ювілейна сесія Загальних зборів
НАН України, присвячена 130-річчю
від дня народження академіка О.В. Палладіна
та 90-річчю від часу заснування Інституту
біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України**

30 жовтня 2015 р. у Великому конференц-залі НАН України відбулася ювілейна сесія Загальних зборів Національної академії наук України, присвячена 130-річчю від дня народження академіка Олександра Володимировича Палладіна та 90-річчю від часу заснування Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України.

Засідання відкрив перший віце-президент НАН України академік НАН України А.Г. Наумовець. Він зачитав привітання учасникам Загальних зборів від президента Національної академії наук України академіка НАН України Б.Є. Патона. У своєму зверненні Борис Євгенович підкреслив, що академік О.В. Палладін належить до тих небагатьох учених, чия наукова спадщина стала справжньою скарбницею для наступних поколінь — продовжувачів його справи. В Інституті біохімії, який Олександр Володимирович заснував і якому віддав 45 років свого життя, сформувалися й успішно розвиваються численні наукові школи. Результати їхньої роботи стали значним внеском у розвиток вітчизняної та світової науки.

З доповіддю про життєвий шлях і науково-практичну спадщину академіка О.В. Палладіна виступив директор Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України академік НАН України Сергій Васильович Комісаренко*. Своїми спогадами про видатного науковця поділилися також його донька, доктор біологічних наук Тетяна Олександрівна Палладіна, «вихованець» Інституту біохімії академік НАН України Дмитро Олексійович Мельничук та колишній аспірант Олександра Володимировича кандидат біологічних наук Володимир Іванович Назаренко.

* Див. статтю С.В. Комісаренка «Майстер і його школа» у журналі «Вісник НАН України», 2015, № 10.

Відкриття ювілейної сесії Загальних зборів НАН України, присвяченої 130-річчю від дня народження академіка О.В. Палладіна та 90-річчю від часу заснування Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України. У президії — головний учений секретар НАН України академік НАН України В.Л. Богданов, віце-президент НАН України академік НАН України С.І. Пирожков, перший віце-президент НАН України академік НАН України А.Г. Наумовець, віце-президент НАН України академік НАН України В.Г. Кошечко, академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України академік НАН України С.В. Комісаренко, доктор біологічних наук Т.О. Палладіна

Під час засідання було продемонстровано фільм «Академік О.В. Палладін», присвячений цим двом знаменним датам. Фільм містить унікальні кадри кінохроніки з архіву Інституту, розповіді та спогади учнів, колег, товаришів видатного вченого, зокрема президента НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона, директора Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України академіка НАН України С.В. Комісаренка, заступника директора з наукової роботи цього Інституту академіка НАН України С.О. Костеріна, директора Інституту молекулярної біології і генетики НАН України академіка НАН України Г.В. Єльської, доктора біологічних наук М.Д. Курського та ін.

«Наука досить споріднена з мистецтвом. У справжньому мистецтві багато наукового, а наука неможлива без натхнення», — ці слова належать видатному біохіміку ХХ століття, президенту Академії наук України з 1946 по 1962 р., засновнику і першому директору Українського біохімічного інституту академіку О.В. Палладіну.

Багато уваги у фільмі приділено розвитку та напрямам діяльності Інституту — улюбленого дітища Олександра Володимировича, а нині справжнього флагмана української біохімічної науки. Для історії вони — Інститут і його фундатор — зрослися настільки, що навіть ювілеї у них в один рік. І це символічно.

На сьогодні наука досить далеко просунулася в розумінні механізмів функціонування мозку. Нещодавно було започатковано дуже амбіційний міжнародний науковий дослідницький проект Human Brain («Людський мозок»), який вже охрестили Великим нейробіологічним колайдером. Учасники цього проекту ставлять собі за мету відтворити повноцінну діючу модель цього життєво важливого органа і винайти за її допомогою способи боротьби з такими невиліковними поки що недугами, як епілепсія, аутизм, хвороба Альцгеймера тощо, а також наблизити появу розумних машин.

Однак фактично предтечею нинішнього прогресу в нейрохімії та далекоюсміливих планів з подальшого дослідження мозку був

академік О.В. Палладін, його неоціненні здобутки і закладені ним українські школи нейро- і біохімії. І недаремно на першому Міжнародному нейрохімічному конгресі, який відбувся в 1967 р. у Страсбурзі, Олександра Палладіна було офіційно визнано патріархом світової нейрохімії.

Проте світове визнання вчений здобув завдовго до того. На початку свого становлення біохімія, або, як її тоді називали, фізіологічна (медична) хімія, розвивалася як один із напрямів фізіології тварин, пов'язаний з необхідністю розкриття хімічної природи життєвих процесів. Термін «біохімія» увів у практику німецький хімік Карл Нейберг у 1903 р. Однак у нашій країні саме О.В. Палладін (разом з О.Я. Данилевським) перетворив її на самостійну науку, започаткував нині всесвітньо відому наукову школу, організував перший в СРСР науковий біохімічний журнал, написав перший підручник з біохімії, за яким ази професії опановувало не одне покоління фахівців у багатьох країнах світу.

Упродовж усього довгого і плідного наукового життя Олександра Володимировича цікавило головне питання: як і завдяки чому працює організм живої істоти? Пошуку відповіді на це запитання О.В. Палладін віддавав усі свої сили. Його харизма, ентузіазм, цілковита відданість справі немов магнітом притягували талановиту молодь. Зі спогадів академіка В.О. Беліцера: *«Палладін володів глибоким талантом аналітичного мислення і створення нових продуктивних ідей, працював завжди надзвичайно захоплено, і це передавалося іншим. У його роботі перебували в гармонії два елементи — розум і почуття»*. Його унікальні здібності вченого, організатора науки, його знання іноземних мов — він вільно спілкувався німецькою, французькою, англійською — дали йому можливість відвідати майже всі провідні наукові центри Європи і все найкраще з їхнього досвіду запровадити в Інституті біохімії.

Свій шлях у науці майбутній корифей біохімії розпочинав під керівництвом видатного фізіолога, нобелівського лауреата І.П. Павлова зі студентської дипломної роботи в Санкт-

Петербурзькому університеті, яка стосувалася проблеми утворення умовних рефлексів. Наступну його роботу, виконану під керівництвом професора М.Є. Введенського, учня і послідовника І.М. Сеченова, було удостоєно золотої медалі Університету. Здавалося б, перші успіхи мали визначити подальшу наукову кар'єру Олександра Володимировича як фізіолога, але молодий енергійний дослідник обрав дещо інший напрям. Багато років потому О.В. Палладін, повертаючись подумки до цього університетського періоду, відверто зізнався: *«Тепер, через десятиліття, я можу з упевненістю заявити: шлях у науку було обрано правильно»*.

Як часто для поступу науки вирішальною виявляється роль окремої особистості. Ще не всі руїни було ліквідовано по Громадянській війні, а в Харкові молодий професор Палладін організує Український біохімічний інститут, започатковує перший в СРСР фаховий журнал з біохімії, ініціює створення Українського фізіологічного товариства. І не випадково в 1929 р. до числа нових академіків ВУАН, серед яких були такі видатні вчені, як патолофізіолог О.О. Богомолець, фізіолог О.В. Леонтович, ботанік М.Г. Холодний, електрозварник Є.О. Патон, поети Павло Тичина і Янка Купала, О.В. Палладіна було обрано саме як біохіміка. Того самого року за досягнення в галузі біохімії вітамінів та за інші фундаментальні роботи з питань біохімії його було нагороджено найвищою в тодішньому СРСР науковою відзнакою — премією імені В.І. Леніна (за всю історію цієї премії було трохи більше 30 її лауреатів).

У 1931 р. Інститут, який уже тоді став відомим науковим центром не лише в СРСР, а й за кордоном, було переведено до Києва. У центрі міста, на вулиці Леонтовича, для установи почалося спорудження її власного будинку. Олександра Володимировича часто можна було зустріти на будмайданчику, де він чіплявся буквально до кожної дрібнички. *«Інститут будується не на рік, — любив повторювати він. — Будувати треба не лише для себе, а й для нащадків»*. За тими самими принципами О.В. Палладін закладав і наукові напрями —

Академік О.В. Палладін

не лише на сьогодні, а й для прийдешніх поколінь.

А потім усі плани зламала війна... Під час евакуації, в Уфі, робота в Інституті без перебільшення кипіла день і ніч. В умовах, абсолютно не пристосованих для біохімічних досліджень, київські науковці змогли синтезувати препарат «Вікасол», який, крім кровоспинної дії, сприяв загоєнню ран і на передньому краї боїв та в польових шпиталях врятував безліч життів.

Ще курилися руїни Хрещатика, як першим же потягом разом із Президією Академії наук Олександр Володимирович повернувся до Києва і одразу попрямував на вулицю Леонтовича. Затамувавши подих, переступив він поріг свого дітища. Усередині все було розбито, розграбовано, понівечено, але сама будівля, на щастя, вціліла. І вже невдовзі Інститут відновив свою діяльність у рідних стінах.

Завершення Другої світової війни О.В. Палладін зустрів у складі делегації від України далеко за океаном — у Сан-Франциско, де проходила Установча конференція Організації Об'єднаних Націй і творилася історія післявоєнного світу.

Понад 30 років віддав О.В. Палладін роботи в Президії АН УРСР, протягом 16 років очолював Академію. Особливо важкими для нього виявилися повоєнні роки, на які припало не

лише відновлення зруйнованої економіки країни, а й ідеологічні гоніння на вчених — генетиків, кібернетиків. Користуючись своїм величезним міжнародним науковим авторитетом, Олександр Володимирович як міг захищав переслідуваних. Завдяки його зусиллям набули розвитку не лише науки про життя, а й ядерна фізика, фізика напівпровідників, електроніка, обчислювальна математика, матеріалознавство та багато інших перспективних фундаментальних і прикладних напрямів.

А в Інституті біохімії тим часом розширювалася проблематика досліджень, створювалися нові відділи і лабораторії, відбувався перехід від клітинного до молекулярного рівня досліджень. До наукових напрямів з біохімії нервової тканини, головного мозку, м'язів, окисних процесів, білків, вітамінів, ферментів згодом додалися роботи в галузі біохімії протеїнів, нуклеїнових кислот, ліпідів, біохімічної фармакології, молекулярної імунології. Зростала і зміцнювалася українська біохімічна школа.

О.В. Палладін дуже добре знав, наскільки важлива в науці безперервність поколінь, безперервність традицій. За 60 років своєї наукової діяльності він підготував близько 150 докторів і кандидатів наук, які очолювали кафедри вишів і відділи науково-дослідних установ, закладали нові напрями досліджень, виховували вже своїх учнів, а ті згодом мали своїх учнів і так далі. І дотепер співробітники Інституту біохімії, продовжуючи справу фундатора, багато уваги приділяють підготовці наукової зміни, починаючи працювати з молоддю зі шкільної та студентської лави і закінчуючи підготовкою фахівців найвищої кваліфікації.

В останній своїй монографії «Белки головного мозку и их обмен» (1972), яка по суті стала його заповітом нащадкам, Олександр Володимирович писав: «*Нейрохіміки вірять у те, що настане час і вони знімуть заборону, накладену природою на доступ до механізмів специфічних функцій мозку — цього найскладнішого і найдосконалішого продукту біологічної еволюції*». Сподіваємося, так воно і буде.

За матеріалами засідання підготувала О.О. МЕЛЕЖИК